

УДК 631.11:330.111.4

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОБ'ЄКТИВНА ПЕРЕДУМОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Л.А. Бахчиванжи

Одеський державний аграрний університет

Анотація. *Необхідною умовою подальшого розвитку аграрного сектора є його соціально-економічна модернізація, основою якої є підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу, удосконалення організаційних форм виробництва та землекористування. Обґрунтовано необхідність формування соціальної спрямованості аграрних підприємств та розглянуто можливість формування некомерційних виробничих структур на основі міжгосподарської кооперації.*

Ключові слова: *ресурсний потенціал, соціальний розвиток, соціально-економічна модернізація, форми господарювання, міжгосподарська кооперація*

Вступ. Серед основних стратегічних цілей вітчизняного сільського господарства поряд із збільшенням обсягів виробництва, підвищенням його доходності та нарощуванням експортного потенціалу важлива роль відводиться забезпеченню сталого розвитку сільських територій та створенню надійної економічної основи соціально-економічного розвитку українського села. Об'єктивна передумова соціально-економічних перетворень в аграрному секторі економіки - підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу галузі, який є матеріальною основою розширеного відтворення продуктивних сил галузі. В результаті реалізації аграрної реформи в Україні відбувся перерозподіл ресурсів. Проте головної мети перетворень - підвищення ефективності ресурсовикористання - не досягнуто. З огляду на пріоритетність аграрного виробництва, а також абсолютну обмеженість головного ресурсу - землі - надзвичайно актуальною є необхідність пошуку та реалізації невикористаних можливостей щодо раціонального ресурсовикористання. Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрного сектора має розглядатись як основа соціально-економічної модернізації аграрного сектора. Це виходить із визначених Президентом та Урядом України пріоритетів державної політики, а саме реалізації соціальних ініціатив. Зокрема, державна аграрна політика наголошує на тому, що "... зі збільшенням валового виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок його інтенсифікації, держава не повинна допустити скорочення виробництва у господарствах сільських жителів та зменшення числа українців, що проживають у селах" [1].

Аналіз останніх досліджень. Природу раціонального використання виробничих ресурсів та його вплив на добробут населення досліджувало широке коло науковців, починаючи з таких класиків економічної науки, як А. Сміт, К. Маркс, А. Маршалл. Вітчизняні дослідники сучасності - Л.М. Анічин, М.О. Бесєдін, Я.К. Білоусько, О.М. Бородіна, В.К. Горкавий, О.І. Гуторов, О.І. Даций, І.І. Лукінов, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, Л.І. Михайлова, Л.В. Молдаван, Т.І. Олійник, М.М. Светлов, А.М. Третяк, М.М. Федоров та ін. - продовжили наукові пошуки.

Складність категорії "ресурсний потенціал" породжує різноманітність підходів до трактування його сутності, а відповідно і напрямів удосконалення механізму його формування та використання. Фундаментальні дослідження теоретико-методологічних проблем використання ресурсного потенціалу в аграрній сфері та його впливу на соціальну ефективність діяльності підприємств належать таким ученим, як: В.Г. Андрійчук, В.Л. Анічин, Ю.М. Новіков, О.В. Олійник, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, В.В. Россоха, В.М. Трегобчук, О.В. Ульяновченко, В.Й. Шиян, А.Е. Юзефович та інші.

Дискусійний характер численних досліджень щодо оцінки ресурсного потенціалу

сільськогосподарських підприємств і недостатній рівень вирішення проблем його ефективного використання в умовах функціонування ринкової економіки обумовлюють необхідність та наукову і практичну значимість подальших досліджень. Крім того на даний час загострюється соціальний аспект функціонування аграрного сектора, виникає потреба в соціальній перебудові та модернізації аграрної економіки. Це завдання може бути вирішене, в першу чергу, на основі підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу та оптимізації його структури.

Метою статті є обґрунтування необхідності і можливості формування конкурентоспроможних соціально орієнтованих агроформувань на основі удосконалення земельних відносин і підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу.

Результати досліджень. Серед основних завдань та пріоритетів, що відповідають реалізації програми економічних реформ на 2010-2014 роки “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [2] слід відзначити необхідність соціальних перетворень на основі збалансованого розвитку всіх форм господарювання, гармонізації інтересів малого, середнього і великого бізнесу в сільському господарстві та розвитку сільських територій на засадах прискорення розвитку сільського підприємництва та кооперації. Необхідність вирішення зазначених проблем обумовлена тим, що в результаті аграрних перетворень: трансформації форм господарювання у комерційні структури, приватизації землі і майна, - не вдалося сформувати, як передбачалося, ефективного господаря – власника засобів виробництва, який би розпоряджався продукцією і доходами. Навпаки, власники земельних паїв перетворилися в своїй більшості на залежних від орендарів селян, рівень добробуту і доходи яких значно гірші, ніж за часів колективних сільськогосподарських підприємств. Сучасні великотоварні підприємства втратили багатофункціональність, притаманну аграрним підприємствам, і виконують лише комерційну функцію, мета якої – максимізація прибутку. За такої ситуації сільське господарство втратило спроможність виконувати соціальну функцію, що створює загрозу продовольчій безпеці та розвитку сільських територій. Даний етап розвитку аграрного сектора, як відзначають вчені-економісти, характеризують нарощування комерційного капіталу, прагнення до збільшення площі землекористування та концентрації виробництва нетрудомісткої продукції, хімізація виробництва та використання хімічних засобів і біодобавок у годівлі тварин [3, с. 16]. Це супроводжується негативними явищами у виробничих і трудових відносинах. В підприємствах діючих організаційно-правових форм розмежовані трудові відносини і відносини власності, не завжди укладання договорів оренди землі і майна означає найм їх власників на роботу. З метою отримання прибутку підприємства стають вузькоспеціалізованими, відмовляються від ведення тваринництва, мінімізується чисельність найманих працівників, які витісняються із підприємств у особисті селянські господарства. Низькодохідна важка ручна праця в особистих господарствах, відсутність іншої роботи за місцем проживання та невисока орендна плата за паї, яка не компенсує прожиткового мінімуму, встановленого в державі та не може бути єдиним доходом для сільського працездатного населення, породжують масову міграцію сільського населення, особливо молоді. В той же час наявний ресурсний потенціал аграрних підприємств є достатнім для використання його на здійснення соціальних функцій. Таким чином, підприємства ринкового сектора, засновані на основі земельних ресурсів і майна, належних селянам, незначною кількістю засновників, позбавили решту селянства можливості користування гідною часткою доходу, забезпечуваного успадкованим підприємствами ресурсним потенціалом. Вченими – економістами також наголошується на існуванні “...монопольного диктату з боку орендарів – великих агровиробничих структур” а з іншого боку має місце “вимушена пропозиція” власників земельних паїв [4, с. 21].

Розробка механізму соціальної спрямованості діяльності аграрних підприємств має ґрунтуватись на тому, що у складі ресурсного потенціалу аграрних підприємств переважна частка належить земельним ресурсам. Приклад аграрних підприємств

Ізмаїльського району Одеської області, де як і в інших сільських адміністративних районах функціонує понад 300 дрібних господарств та понад 20 великотоварних аграрних підприємств підтверджує даний висновок. В аграрному секторі Ізмаїльського району в 25 великотоварних підприємствах (табл. 1) зосереджено ресурсного потенціалу у вартісному еквіваленті на суму понад 475 276 тис. грн., з яких 99,97 % припадає на основний засіб виробництва – земельні ресурси.

Їх нормативна грошова оцінка є основою для нарахування фіксованого сільськогосподарського податку, орендної плати. Саме ця складова ресурсного потенціалу могла б бути покладена в основу соціальних зобов'язань підприємства та фінансової підтримки сільських громад у забезпеченні соціального розвитку сільських територій.

Середній розмір одного орендованого паю в підприємствах району коливається від 1,4 га до 4,6 га, вартість одного паю – від 18812 до 62283 грн. Ставка орендної плати становить в середньому 3%, що в абсолютному виразі за один пай в залежності від його розміру коливається від 564,36 до 1868, 49 грн. В першу чергу це коливання обумовлено різною якістю земель та розміром їх нормативної грошової оцінки. Середнє підприємство району має у розпорядженні земельних угідь сільськогосподарського призначення за нормативною грошовою оцінкою на суму понад 19 млн. грн. Оцінка одного гектару коливається від 12022 до 15678 грн.

В сукупності підприємств за нормативною грошовою оцінкою можна виділити чотири групи (табл. 2). Як свідчить проведене групування, з підвищенням економічної оцінки землі зростає ефективність діяльності підприємств. В групі підприємств з вищою економічною оцінкою 1 га сільськогосподарських угідь понад 13500 грн. одержано в середньому 479 тис. грн. чистого прибутку. Основна діяльність підприємств забезпечила одержання приблизно 30 тис. грн. валового прибутку.

Таблиця 1

Сукупний ресурсний потенціал аграрних підприємств Ізмаїльського району Одеської області

Назва підприємства	Норматив на грошова оцінка с.-г. угідь, тис. грн.	Необоротні активи, тис. грн.	Оборотні активи, тис. грн.	Трудовий потенціал у вартісному еквіваленті, тис. грн.	Сукупний ресурсний потенціал, тис. грн.
АРК "Придунайська нива"	19107414	10132,7	4600,9	1941,2	19124089
АСГВ "Прогрес"	2001636	5575	1678	347	2009236
АТ Агрокомпанія "Свобода"	43838039	10976,2	7432	2217,5	43858665
ПП "Кубанське"	17457440	53,4	654,3	113	17458261
ПП "Макс-Агро"	6891047	2898,7	726,3	88,4	6894761
РАМК "Нова-Некрасівський"	11565094	3207	1911	610	11570823
СВК "Буджак"	9293006	2000	336	800	9293352
СВК "Прогрес-Агро"	33410640	4571	4385	1317	33420914
СК "Витязь"	10007400	465	376	115	10008356
СК "Вікторія"	67561055	12586	4972	2340	67580953
СК "Еліта"	7756440	1424	743	220	7758827

СК "Еника"	13868716	1338	438	248	13870741
СК "Жатва"	7602367	493,1	687	151	7603698
СК "Житница"	10855026	563,4	1154,4	193,9	10856938
СК "Мукомай"	4179621	430,3	1034,9	273,7	4181360
СК "Наталка"	9365900	393	772	215	9367280
СК "Суворово"	37454924	217	5637	515	37461293
СК "Троя"	4105920	1336,3	609	59,2	4107924
СК "Україна"	39441552	2013	530	417	39444512
СК "Чапаєва"	30567390	2292	1301	734	30571717
ТОВ "Авангард"	10790010	133	448	203	10790794
ТОВ "Дунайський землеробець"	7819925	60,4	581,4	136,5	7820703
ТОВ "Злагода"	15842223	183	824,1	443,7	15843674
ТОВ "Світанок"	2082228	523,7	274,1	90,1	2083115,9
ФГ "Дінекс-Агро"	52282743	3502	8495,5	171	52294912
Разом	475147761	65369,2	50600,9	13168,2	475276900
В середньому на 1 підприємство	19005910	2615,0	2024,0	526,7	19011076

При цьому в підприємствах I групи спостерігається збиткова виробнича діяльність, а між ефективністю діяльності підприємств та якістю земельних ресурсів, що кількісно виражена через нормативну грошову оцінку 1 га сільськогосподарських угідь, існує щільний зв'язок, достовірність якого підтверджує проведений дисперсійний аналіз (F – критерій розрахунковий, який становить 4,4, перевищує його критичне значення, що дорівнює 3,049). В підприємствах II - IV груп результат основної діяльності – валовий прибуток, розмір якого коливається від 6,63 тис. грн. з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (III група) до 29,7 тис. грн. (IV група). Таким чином, ефективна діяльність спостерігається в підприємствах з площею землекористування понад 2000 га (2316 га в середньому на 1 підприємство IV групи).

Таблиця 2

Групування аграрних підприємств Ізмаїльського району Одеської області за нормативною грошовою оцінкою 1 га сільськогосподарських угідь (2008-2010 рр. в середньому)

Групи підприємств за нормативною грошовою оцінкою 1 га земельних угідь, грн.	Кількість підприємств в групі	Середня нормативна оцінка 1 га, грн.	В середньому з розрахунку на одне підприємство					Валовий прибуток з розрахунку на 100 га с.г. угідь, тис. грн.	
			Основних засобів, тис. грн.	Оборотних засобів, тис. грн.	Чисельність персоналу, осіб	Площа с.-г. угідь, га	Валовий прибуток, тис. грн.		Чистий прибуток, тис. грн.
I до 12500	5	10185	545,0	448,5	22,8	1286	-334,9	-709,2	-26,0
II 12500 - 13000	8	12830	1841,8	1262,4	40,1	889	174,4	1,3	19,62

III 13000- 13500	6	13274	2599,0	2458,4	61,5	1204	79,8	1,4	6,63
IV понад 13500	6	15250	5385,9	3918,0	71,3	2316	688,3	479,7	29,70
В серед- ньому по району	25	13396	2614,7	2024,1	50,0	1386	226,7	87,5	16,40

Ефективність таких підприємств має не лише економічний, а й соціальний аспект: певна частина прибутку розподіляється на соціальні заходи. Має місце позитивний досвід укладання соціальних угод сільських громад із землекористувачами, які з кожного гектара використовуваних земель сплачують 35 грн. За рахунок одержаних коштів відтворюється соціальна інфраструктура сільських громад. Окремі землекористувачі сплачують орендну плату за ставкою 4,75 % і вище, в той час як її середній рівень становить 3,0 % [5].

Важливим напрямом вирішення соціальних проблем і збереження дрібнотоварних виробників має стати законодавче та наукове забезпечення об'єднання їх на основі кооперації. Кооперативний рух добре розвинений у більшості провідних країн світу (США, Канада, Корея, Китай, держави - члени ЄС). Так, 80 % сільськогосподарської продукції Скандинавії, 65 % - Нідерландів, 52 % - Німеччини, Іспанії, Франції знаходять збут через сільськогосподарську кооперацію. А в США кооперація забезпечує переробку 82 % молока, 30 % збуту продукції, 51 % виробництва цукру, 40 % реалізації худоби через оптові ринки худоби, 45 % постачання добрив, 44 % пального. Кооперативи Китаю та Японії реалізують на внутрішньому та зовнішньому ринках понад 90 % сільськогосподарської продукції. Таким чином, виробнича і обслуговуюча кооперація, підкріплена належним чином економічно і законодавчо, спроможна вирішити низку проблем, що перешкоджають подальшому сталому розвитку аграрного сектора.

Висновки. Об'єктивною умовою збереження сільських територій та забезпечення високого рівня добробуту сільського населення є соціально-економічна модернізація аграрного сектора країни. Посилення конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринку, підвищення вимог до якості та безпеки продукції, погіршення соціального стану сільських територій обумовлюють необхідність формування конкурентоспроможних соціально орієнтованих підприємств аграрного сектора. Такими підприємствами можуть бути лише великі за площею землекористування та обсягами виробництва агроформування. Із збільшенням розмірів землекористування і досягненням їх оптимального рівня підвищується ефективність використання всього ресурсного потенціалу суб'єктів господарювання та зростатиме потенційна можливість вирішення ними соціальних проблем сільської громади тієї території, на якій здійснює діяльність підприємство.

З метою збереження дрібнотоварних виробників, невеликих фермерських господарств та подальшого розвитку особистих селянських господарств як об'єктивної вимоги соціально-економічної модернізації аграрного сектора необхідна розробка заходів у напрямі їх об'єднання у некомерційні виробничі структури на основі міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції, що дозволить знизити трудомісткість виробництва, забезпечити необхідний рівень якості продукції та її конкурентоспроможності на основі організації спільного виробництва. Подальші дослідження щодо вирішення проблеми соціально-економічної модернізації аграрного сектора мають бути спрямовані на розробку практичних засад удосконалення форм господарювання з урахуванням світового досвіду організації землекористування та механізму забезпечення соціальної спрямованості агроформувань ринкового типу.

Література

1. Украинская программа социально-аграрной политики "Рідне село" [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.agroxxi.ru/mirovye-agronovosti/ukrainskaja-programa->

socialno-agrarnoi-politiki-r-dne-selo.html

2. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: програма економічних реформ на 2010-2014 роки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf

3. Молдован Л.В. Форми господарювання в аграрному секторі України в умовах глобалізації / Л.В. Молдован // Економіка АПК.- 2010.- №1.- С. 13 -17.

4. Юхименко П.І. Розвиток орендних відносин в аграрному секторі економіки // П.І. Юхименко, О.М. Загурський // Економіка АПК.- 2010.- №1.- С. 18 -21.

5. Без села не буде України // Урядовий кур'єр. -20 червня 2012 року. - № 109.

Бахчиванжи Л.А. Эффективное использование ресурсного потенциала аграрных предприятий как объективное условие социально-экономической модернизации аграрного сектора

Аннотация. Необходимым условием дальнейшего развития аграрного сектора является его социально-экономическая модернизация, основой которой является повышение эффективности использования ресурсного потенциала, совершенствование организационных форм производства и землепользования. Обоснована необходимость формирования социальной направленности аграрных предприятий и рассмотрена возможность формирования некоммерческих производственных структур на основе межхозяйственной кооперации.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, социальное развитие, социально-экономическая модернизация, формы хозяйствования, межхозяйственная кооперация

Bakhchivanzhi L.A. The effective use of the resource potential of farms as the objective conditions of social and economic modernization of the agricultural sector

Summary. A necessary condition for the further development of the agricultural sector is its socio-economic modernization, the foundation of which is to increase the efficiency of resource potential, improvement of organizational forms of production and land use. The necessity of the formation of the social orientation of farms and a possibility of the formation of non-commercial structures based on inter-farm cooperation is grounded.

Key words: resource potential, social development, social and economic modernization, forms management, inter-farm cooperation.